

KIRGIZ SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ TARİHİNİN BAZI MESELELERİ

SOME ISSUES OF THE HISTORY OF THE KYRGYZ SOVIET SOCIALIST REPUBLIC

Khalida DEVRİSHEVA*

Öz

Kırgızların XX. yüzyıl başlarında Sovyetler bünyesinde cumhuriyet kurmaları ve yaklaşık 70 sene devam eden Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti dönemi kendi içinde bazı çelişkili konuları barındırmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti bağımsız olalı 25 yıl geçmesine karşılık Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti tarihinin bazı meseleleri tam olarak aydınlatılmış değildir. Kırgızistan'da Sovyet rejiminin kurulması, Kırgızistan'ın Rusya Federasyonu bünyesine dahil edilmesi, ülkedeki kolhozlaştırma ve iskan politikaları, basmacılık hareketi, aydınlara yapılan soykırımlar ve İkinci Dünya Savaşı bu sorunlu meselelerin öne çıkanlarıdır. Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti tarihinin bu gibi öne çıkan meseleleri yeniden yorumlama beklemektedir.

Anahtar Kelimeler

Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Bolşevikler, Basmacılar, Represya, İkinci Dünya Savaşı.

Abstract

The establishment of Kyrgyz republic within the body of Soviet Union and about 70-year of ongoing Kyrgyz Soviet Socialist Republic contains some controversial issues in itself. Even after 25 years of independence of Kyrgyz Republic some issues in the history of the Kyrgyz Soviet Socialist Republic haven't yet been clarified in depth. The establishment of Soviet Regime in Kyrgyz Republic, the inclusion of Kyrgyz Republic into Russian Federation, collective farming and settlement policies of the republic, basmachi operation, massacre of intellectuals, and World War II are prominent ones of these problematic issues. These kinds of outstanding issues in the history of Kyrgyz Soviet Socialist Republic should be reinterpreted.

Keywords

Kyrgyz Soviet Socialist Republic, Bolsheviks, Basmachis, Political Repression, World War II.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Genel Türk Tarihi (Tarih Ana Bilim Dalı), Ankara, halidadevish@yandex.ru

Gönderim Tarihi: 30.07.2015
Kabul Tarihi: 30.03.2016

GİRİŞ

Çarlık Rusya'sının 1917 yılında yıkılması Orta Asya halklarının Sovyetler bünyesinde cumhuriyetler kurmasına izin vermiştir. Fakat bu cumhuriyetlerin bağımsızlığı tartışılmaktadır. Orta Asya Türk halklarının bağımsızlıklarına giden yollarındaki bir aşama olan Sovyet devri tarihinin bazı meseleleri şimdiye kadar tam olarak tanımlanmış değildir.

Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti tarihi meseleleri şimdilerde bile Kırgız halkını iki cepheye bölen, insanları taraf olmaya iten, insanların uç cephelere kaçmalarına sebep olan meselelerdendir. Burada Sovyet devrinin yakın geçmiş sayılması ve insanların objektif olmayıp hissi davranmalarına sebep olmaları, Rusya Federasyonu ile devam eden yakın ilişkiler önemli etken sayılabilir.

Kırgızistan'da Sovyet rejiminin kurulması, Kırgızistan'ın Rusya Federasyonu bünyesine dahil edilmesi, ülkedeki kolhozlaştırma ve iskan politikaları, basmacılık hareketi, aydınlara yapılan soykırımlar, İkinci Dünya Savaşı gibi Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti tarihi meseleleri yeniden tanımlama ve yorum gerektiren konuların bazılarıdır. Bu makalede Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti tarihinin bazı meseleleri üzerinde duracağız.

Kırgızistan'da Sovyet Rejiminin Kurulması Meselesi

Konar-göçer hayat tarzı benimseyen ve XIX. yüzyılda Çarlık Rusya'sının boyunduruğu altında kalmak zorunda kalan Kırgızların, 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi'nden sonra Bolşeviklerin iktidarını tanıma süreci de sorunlu geçmiştir. Kırgızistan topraklarının Sovyet rejimine dahil edilmesi, hem yerli aydınların yeterince örgütlenememesi, hem de Bolşeviklerin güç kullanarak iktidarlarını kurmaları sonucu gerçekleşmiştir. Bu meseleyi aydınlatırken, Batı Türkistan coğrafyasında cereyan eden olayları bir bütün olarak ele almada yarar vardır.

Kırgızistan'da Sovyet rejiminin kurulması, Merkezi Asya'daki diğer milletlerin o dönemki tarihi ile iç içedir. Zaten bir bütün olan Türkistan'ın parçalanması da Sovyetlerin gelmesiyle tam olarak gerçekleşmiştir. Bu yüzden Kırgızistan'da Bolşeviklerin iktidara gelmelerini anlatırken, Türkistan'ın Sovyetleşme sürecini de ele almış oluruz.

1917 Şubat ayında gerçekleşen Bolşevik devrimi Mart ayında Kırgızistan'a ulaşmıştır. Pişpek ceza evi önünde 11 Mart günü yapılan gösterilerden sonra 130 siyasi mahkûm tahliye edilmiş, Oş şehrinde 300 mahkûm serbest bırakılmıştır. İşçi örgütleri kısa sürede Kızılkıya, Sülüktü, Oş, Pişpek, Tokmok, Narın ve Prijevalsk (Karakol) bölgelerinde Yerel Sovyetler oluşturmuşlar ve öz yönetime geçmişlerdir. Pişpek'te Mayıs ayında, Bukara ve Oş'ta Ağustos ayında Müslüman İşçi Millet Vekilleri Meclisi kurulmuştur (Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya 1953: 79).

Ekim ihtilaline kadar Kırgız aydınlarından Abdükerim Sıdıkov ve Taş Kudaybergenov siyasi parti kurarak Kırgızistan'ın bağımsız olması için harekete geçmişlerdir. Alaş Milli Partisi Şubesi, Şura-i İslam ve Sosyal Turan Partisi bu amaçla Türkistan'da kurulmuş partilerdir. 1917 yılı Mart ayı ortalarında, Yedi Su bölgesinin milliyetçi aydınları tarafından Almatı şehrinde Semireçya (Yedi Su) Müslümanları Umum Komitesi kurulmuştur. Ancak komitenin içindeki anlaşmazlıklar yüzünden, Kırgızlar ile Kazaklar Kırgız Umum Komitesi'ni kurmuşlardır. İlerleyen zamanlarda Alaş Partisi'nin Kırgız komiteleri oluşturulmuştur. Semireçya Müslümanları Umum Komitesi ise Uygur-Dungan Komitesi ve Meclis-i Şura'ya bölünmüştür. Meclis-i Şura'nın Pişpek, Karakol, Narın gibi bütün kazalarda Şura-i İslamiye komiteleri

kurulmuştur (İstoriya Kirgizskoy SSR 1986: 371- 372).

1 Kasım 1917'de Türkistan bölgesinin başkenti olan Taşkent şehrinde Sovyet iktidarının kurulduğu bildirilmiştir. 15-22 Kasım'da Taşkent'te Halk Komiserler Şurası tarafından düzenlenen Türkistan Konseylerinin III. Bölgesel Kurultayı gerçekleştirilmiştir. Kurultayda bölgelerde Sovyet iktidarı oluşturulması hakkında karar çıkarılmıştır. Kurulmuş olan Halk Komitesi Kurulu'na 15 üye seçilmiştir. Bunların yedi üyesi Bolşeviklerden, sekizi de solcu Eser Partisi üyelerindendi. Bunların başında Rus milletinden olan Bolşevik, Menşevik ve Eser partilerinin az sayıdaki üyeleri bulunmaktaydı. 1917 yılının Kasım ayının sonunda Kızıl-Kıya'da, Aralık ayında Celal Abad'da ve Oş'ta, 1918 yılının Şubat ayında Pişpek'te, Nisan ayında Narın'da, Mayıs ayında Karakol'da Sovyet iktidarının kurulduğu ilan edilmiştir (Çorotegin 2002: 474).

Türkistan yerli halk temsilcileri 3 Aralık 1917'de¹ kabul edilen meşhur Rusya Halkları Hakları Beyannamesi'ni hayata geçirmek için harekete geçmişlerdir. Yerli halkın ileri görüşlü temsilcileri Mustafa Çokay önderliğinde 16-22 Kasım 1917'de Bütün Müslümanların Olağanüstü IV. Kurultayı'nı düzenlemişlerdir. Kurultayda Türkistan Özerk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla ilgili karar alınmıştır.

1917 ihtilali zamanında, milliyetçi Kırgız komiteleri, Şuray-ı İslamiye gibi kuruluşlar, Türkistan'ın bağımsızlığı için mücadele ediyorlardı. Taşkent'in Bolşeviklerin eline geçmesiyle bu kuruluşlar Hokand'da toplanarak Türkistan Kongresi düzenlediler. Türkistan Müslümanlarının 4. Olağanüstü Kongresi 9 Aralık 1917 tarihinde 180 delegenin katılımıyla Hokand'da açılır. Kongre 10 Aralık'ta Demokratik ve Federatif Rusya Cumhuriyeti çerçevesinde Türkistan'ın Mahalli Muhtar Cumhuriyeti olarak ilan edilmesi kararı alır ve Şir Ali Lapin başkanlığında Halk Şurası toplanır. 11 Aralık'ta Halk Şurası Muhammed Tınışbay'ın başkanlığında bir hükümet kurarlar (Hayıt 1995: 247).

Böyle bir hükümetin Hokand'da kurulmasından endişelenen Ruslar, Taşkent'teki Sovyet Komiserliği vasıtasıyla Moisey Kuzmin komutasında Ermenilerle takviyeli bir orduyu Kırgızların üzerine yolladılar. 11-22 Şubat 1918 tarihleri arasında süren savaşı Hokandlılar kaybetti. 10.000 kişi katledildi ve 1000'den fazla dükkân yakıldı (Hayıt 1995: 247). Türkistan'daki Sovyetler Rus Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetleri merkez komitesinden aldıkları emir ile 1 Mayıs 1918'de yaptıkları kongrede Sovyetlere bağlı Türkistan Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan ettiler (İstoriya Kirgizskoy SSR 1986: 172-173).

Sovyetlerin hedeflerini gerçekleştirmek için Türkistan'da seçtikleri yol Türkistan Komünist Partisi'ni kurmak oldu. 17 Haziran 1918 ve 12-18 Ocak 1920'deki Komünist Partisi kongresinde, Türkistan Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin adını Türk Cumhuriyeti ve Türkistan Komünist Partisi'nin adını da Türk Komünist Partisi olarak değiştirdiler. Bu Rusların Türkistan'ı parçalama siyasetinin başlangıcı idi.

Kırgızistan'da Bolşevik iktidarının kurulması Türkistan'da cereyan eden olayların bir parçası şeklinde gerçekleşmiştir. Oysa Sovyet devri ve hatta günümüz Kırgızistan'ında bu olaylar anlatılırken, resmin tamamına bakılmaksızın sadece Kırgızistan'daki olaylar ön plana çıkarılarak anlatılmaktadır. Bu durum bazı meselelerin tam olarak anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Örneğin, sadece Kırgızistan'da gerçekleşen olaylara bakılırsa, sanki işçi, asker Bolşeviklerler toplanarak iktidarı ele geçirdikleri ortaya çıkmaktadır. Oysa bütün Türkistan coğrafyasındaki gelişmelere bakılırsa, yerli Müslüman-Türk ileri gelenler de

¹ Eski takvime göre 2 Kasım 1917 tarihine tekabül etmektedir.

Rusya'daki gelişmelerden istifade ederek bağımsız olmak için çabaladıkları, fakat çeşitli sebeplerden dolayı bunda başarılı olamadıkları açık şekilde görülecektir.

Kırgızların Rusya Federasyonu Bünyesine Girmeleri Meselesi

Kırgızların Sovyetleşme devrinde komşuları ile birleşmeyip neden Rusya Federasyonu bünyesine girdiği de üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Şimdiye kadar bu konu Kırgızların bağımsız olmasını sağlayan siyasi hamle olarak anlatılmaktadır.

Eski cumhurbaşkanı Askar Akayev bu meseleye giriş olarak şöyle demektedir; "Sovyet döneminde Kırgızlar için yeni bir devir başladı ve Kırgız Devleti'nin oluşturulması için mücadele eden Kırgız halkının genç, becerikli ve akıllı oğulları cumhuriyetin siyasi hayatında ortaya çıktılar. Bu 1920'lerin sonu- 1930'ların başlangıcı idi" (Akayev 2002: 452). Bolşeviklere karşı silahlı yol ile mücadele etme gayretlerinin faydasız olduğunu anlayan Kırgız gençleri, Bolşevik rejimi aracılığıyla milli özerkliliği kuvvetlendirme yolunu tercih ettiler. Onların arasında Eşenalı Arabayev², Abdikerim Sıdıkov ve Alaş Orda partisinin eski üyeleri, sosyal-devrimciler, Bukara Şurası'nın üyeleri ve diğerleri bulunuyorlardı (Çorotegin 2002: 475).

Türkistan Cumhuriyeti içinde bulunan Kırgızlar Fergana, Yedi Su, Semerkand ve Sır Derya bölgelerinde yaşıyorlardı. Bu bölgelere dağılan Kırgızlar azınlık muamelesi görüyor ve çeşitli haksızlıklara uğruyorlardı. Bu nedenle 1921 yılında Almatı'da düzenlenen bir Parti toplantısında ilk defa Dağlık Kırgız Vilayeti kurulması düşüncesi ortaya atılmıştır. Ancak bu sorun çözülmemiş ve Yedi Su ve Sır Derya bölgeleri Kazak Özerk Cumhuriyeti'ne verilmiştir. Kırgızların bölünmesi üzerine Jusup Abdırahmanov, İşenalı Arabayev, Abdikerim Sıdıkov gibi Kırgız aydınları 1922 yılında Kırgız bölgelerinin Dağlık Kırgızistan Vilayeti'nde birleştirilmesinde ısrar etmişlerdir. Bu ısrarları üzerine 25 Mart 1922 tarihinde Türkistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Türkistan Cumhuriyeti bünyesinde Dağlık Kırgız Vilayeti'nin oluşturulmasını kararlaştırmıştır. Buna göre Pişpek, Karakol, Narın ve Oluya Ata bölgesinin bir kısmını içine alan ve merkezi Koçkor köyü olmak kaydı ile Dağlık Kırgızistan Vilayeti'nin kurulması öngörülüyordu. Dağlık Kırgız Vilayeti'nin kurulmasına ilişkin toplanan Anayasa Kurultayı 1 Haziran 1922'de bu projeyi kabul etmemiştir. Projenin kabul edilmemesinde bazı yerli siyasetçilerin ve merkezden İosif Stalin'in önemli etkisi olmuştur. Aslında bu proje Güney Kırgızistan'daki Kırgızları içine almıyordu. Onun için kabul edilmemiş olması daha iyi olmuştur.

30 Aralık 1922 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ilan edildi. 31 Ocak 1924 tarihinde İkinci SSCB Kurultayı ilk anayasayı kabul etti. Artık ortaya çıkan yeni cumhuriyetlerin nüfus ve sınırları belirlenmişti. 860 bin kişilik Kırgız nüfusu Türkistan Otonom Sovyet Cumhuriyeti içinde yer alıyordu. 210 bin Kırgız ise Pamir, Buhara ve Doğu Türkistan sınırları içinde yaşıyorlardı (Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya 1953: 75- 83).

Türkistanlıların komünist sistem içindeki durumlarını görüşmek üzere Mart 1924'de Taşkent'te kongre düzenleyen Sovyetler, kongrede birlik aleyhtarı olan Kazak ve Özbek delegeleri kışkırtarak kongreyi tam çıkmaza soktular. Dolayısıyla birlik hazasından çok ayrılık havası hâkim oldu. Birliğin ileri gelenlerinden Sultan Hoca, Türkistan'ın ayrı ayrı bölmek istiyorlar diye karşı çıkınca Sovyetler tarafından etkisiz hale getirildi. Bunu takiben ayrı cumhuriyetler fikrini partiler içinde işlemeye başlayıp başarılı oldular. Türkistan'da komünist partileri beraberce Rus komünist partisine müracaat ederek ayrı cumhuriyetler kurmak istediklerini bildirdiler. Bu başvuru üzerine Rus Komünist Partisi 12 Haziran 1924'de durumu görüşerek, Türkistan'daki komünist partilerin isteklerini kabul ettiğini bildirdi. Bu karara itiraz

² İşenalı Arabayev ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: (Ebubekir Güngör, *Bozkırda Bir Ceditçi Kırgızistan'ın Rehberi Moldoke İşenaali Arabayev*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013).

etmek isteyenler oldu ise de kendilerini dinleyecek merci bulamadılar. Neticede toplanan merkezi toprak komitesi Eylül 1924'te çalışmalarını tamamladı ve bölge şöyle şekillendi: Özbek Sosyalist Cumhuriyeti, Türkmen Sosyalist Cumhuriyeti, Tacik Muhtar Bölgesi (Ekim 1924'den sonra Özerk Cumhuriyet, 1929'da Özbekistan'dan ayrıldı), Kara Kırgız Muhtar Bölgesi, Kazak Cumhuriyeti, Karakalpak Muhtar Bölgesi (Kazak Cumhuriyeti'ne bağlı) (Djamgerçinov 1981: 10-15).

Toprak komitesinin bu çalışmaları Rus Komünist Partisi tarafından onaylandıktan sonra Ekim 1924'te tamamlanarak Rusya Federasyonu bünyesinde Kırgız Muhtar Cumhuriyeti'nin kuruluşu gerçekleşmiş oldu. Pişpek, Karakol, Narın, Oş, Andican vilayetleri ile Namangan bölgesinden on ilçe, Hokand bölgesinden iki ilçe, Sır Derya ve Oluya Ata bölgelerinden on dört ilçenin katılımı ile yeni Özerk Kırgız Devleti kuruluyordu. Kara Kırgız Özerk Vilayeti'nin nüfusu 828 bin kişi ve yüzölçümü 200 bin kilometre kare olup altı şehir ve 321 köyden oluşuyordu. Devletin başkenti önce Taşkent olmuş ve 1924 sonunda Bişkek'e taşınmıştır. 15 Ocak 1925 tarihinde resmi olarak Kara Kırgız Özerk Vilayetinin kurulduğu ilan edilmiştir (Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya 1953: 75-83).

Kara Kırgız Özerk Vilayetinin Bölgesel Meclisi 27-30 Mart 1925 tarihlerinde yaptığı Anayasa Kurultayı'nda ülkenin resmi adından 'kara' kelimesinin çıkartılması ve ülkeye Cumhuriyet statüsü verilmesi önerilmiştir. 25 Mayıs 1925 tarihinde 'Kara' kelimesi ülkenin resmi adından çıkarılmışsa da Cumhuriyet Statüsü tanınmamıştır (İstoriya Kirgizskoy SSR 1986: 318-329). Bazen de şahsi olarak keşke "Kara" kelimesi Kırgızların adı ile birlikte kalsaydı diye düşünüyorum. Acaba "Kara Kırgız" ismi kalsaydı, Kazaklar da "Kırgız" adını değiştirmez, aynı şekilde devam ettirir, ilerde Kırgızlarla Kazakların bütünleşmesi daha kolay gerçekleşir miydi?

Kırgız Muhtar Bölgesi'nin nüfusu yaklaşık 737 bin kişiden; bunun da % 63,5'i Kırgızlardan, % 16,8'i Ruslardan, % 15,4'ü Özbeklerden ve % 4,3'ü de diğer etnik gruplardan oluşmuştu (İstoriya Kirgizskoy SSR 1986: 326-327). Günümüzde Özbekler aynı yüzdelerini korurken, Ruslar % 7'lere gerilemiş, Kırgızlar %72'lere yükselmiş durumdadır.

Kırgız aydınları Cumhuriyet ısrarlarını sürdürmüşler ve bunda başarılı olmuşlardır. 1 Şubat 1926 tarihinde Kırgızistan Rusya Federasyonu'na bağlı Kırgızistan Özerk Cumhuriyeti olmuştur. Kırgızistan'ın Özerk Cumhuriyet statüsü almasıyla birlikte reform hareketleri de başlamıştır. 7 Mart 1927 de Arap harfleri yerine Latin harfleri kabul edilmiştir.³ 29 Nisan 1929 tarihinde yeni Anayasa, Kırgız Bayrağı ve Devletin Arması kabul edilmiş, başkent Frunze (Eski Pişpek) şehri olmuştur.

Kırgız aydınları Rusya Federasyonu ve diğer Sovyet Cumhuriyetleri ile aynı şartlar altında Kırgızistan'a Sovyetler Birliği (SSCB) bünyesinde Birlik Cumhuriyeti statüsünün verilmesiyle ilgili önerileriyle resmi olarak Moskova'ya teklifte bulunmaya devam etmişlerdir. Devlet yapısının sağlamaştırılmasına yönelik bu ısrarlı hareketler kendi meyvesini vermiştir ve SSCB Anayasası gereğince 5 Aralık 1936'da karar çıkarılarak, Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur (İstoriya Kirgizskoy SSR 1986: 559-563).

Kırgızların özerk cumhuriyet olarak Rusya Federasyonu'na bağlanması, aslında bir kapalı kutunun içinde yaşam mücadelesi veren canlıların çırpınmasına benzemektedir. 1917 Şubat Devrimi'nden sonraki süreçte Türk halkları için tam bağımsız olma fırsatı ortadan kalktıktan sonra, zaten kendi aralarında birlik olamayan Orta Asya milletleri kendi konumlarını güçlendirmek için birbirleriyle mücadeleye girişmişlerdir. Moskova'daki Bolşevik iktidarı da bunun tuzu-biberi olmuştur. Bu açıdan bakıldığında zaman Kırgızların Rusya Federasyonu

³ Bir çok aydın aslında bunun Kiril Alfabeti'ne geçişteki ön aşama olduğunu bildirir.

bünyesine dahil edilmesi haklı sayılabilir. Fakat eğer kardeş Orta Asya halkları o süreci birbirlerine destek çıkararak, birlik beraberlik içinde yürütmeyi her türlü engellere rağmen başarabilseydi, şimdi ne tür konumda olurdu acaba demeden de edemiyoruz.

Kolhozlaşma ve Yerleşik Hayata Geçirme Meselesi

Konar-göçer hayat yaşayan, halkın çoğu hayvanları ile yayla-kışla arasında günün geçiren Kırgızlar için Bolşeviklerin kolhozlaşma ve halkı yerleşik hayata geçirme girişimleri çok zor gelmiştir. Bu süreçte halkın çok fakir düştüğü kesimi zorlanmazken, Kırgızların önde gelen kesimi, zenginleri çok zor durumda kalmışlardır.

Kırgızistan'da baskılar ve kanlı savaşlar dönemi bittikten sonra ekonomi ve endüstri yönünden kalkındırmak gayesiyle yüzlerce Türk yerinden-yurdundan edilmiştir. 1928'de ülkede sanayinin yeterince geliştiği, ancak ziraat işletmesinin gerilerde kaldığı gerekçesiyle, köylerde bulunan 25 milyon küçük ziraat işletmeleri Sosyalist Büyük işletmelere, yani Kolhozlara (Kollektivnaya Hozyaystvo) dönüştürmesi kararı verilmiştir (Fadeyev vd. 1996: 182-183). Stalin devrinde kurulan toplama kampları ve kolhozlaştırma programlarına halk büyük bir tepki göstermiştir. Çünkü geçim kaynakları olan hayvanlarını kolhoza vermek istemiyorlardı ve kendi hayvanlarını kesmeye başladılar. Bunun sonucunda 1930 yılında Kırgızistan'da büyük baş hayvanlar %24,4, atlar %18,5 ve koyun ile keçiler % 15,5 oranında azalmıştır (İstoriya Kirgizskoy SSR 1986: 426).

Kollektivitize siyaseti, Bolşeviklere beklenmedik bir insan gücü kaynağı daha kazandırmıştı. Şöyle ki; köy ağalarını ortadan kaldırmak bahanesiyle milyonlarca köylü tutuklanarak toplama kamplarına gönderilmişti. Sürülen bu köylüler, kamplarda diğer mahkûmlarla birlikte muazzam bir köle kitlesi teşkil etmiş ve sosyalist devlet tarafından kanal kazma, ormanlarda ağaç kesme, altın çıkarma vs. gibi en ağır işlerde çalışmaya zorlanmışlardı. Bu şekilde Rus baskısına dayanamayan Kırgız Türklerinin 1926'da başlatmış oldukları Narın isyanı bunlardan birisidir. Ellerinden mal-mülkleri alınmak istenen halkın bir kısmı bu faaliyetler sırasında öldürüldüğü gibi, bir kısmı da Çin idaresindeki Doğu Türkistan'a kaçmayı tercih etmiştir. Buna kültürel asimilasyon politikası da eklenerek, Kırgız Türkleri kendi benliklerinden uzaklaştırılıp, yeni bir kimliğe büründürülmek istenmiştir (Ölçekçi 2004: 144-149, 231-240).

1931 yılından itibaren konar-göçer halinde hayvancılıkla uğraşan Kırgız ailelerini yerleşik hayata geçirme siyaseti başlamıştır. Aynı yıl 10 bin, 1932'de 30 bin, 1933'de 22 bin, 1934'de ise 23 bin Kırgız konar-göçer ailesi yerleşik düzene geçirilmiştir (İstoriya Kirgizskoy SSR 1986: 428-429). Kırgızların yerleşik düzene geçirilmesi, gelecek adına yapılmış bir yatırım olduğundan olumlu bir gelişmeydi. Bu aynı zamanda Kırgızistan'ın en iyi sulak yerlerini ellerinde bulunduran yabancıların da önünü kesmekteydi.

Aslında bir rejim iktidarı ele geçirdikten sonra istediğini yapabilir. Bolşevikler de Kırgızistan'da uygun gördükleri politikaları uyguladılar. Fakat bu uygulamalar insan hakları, hür irade, insanın seçebilme hakkı gibi evrensel değerlerden yoksun idi. Sovyetlerin hem kolhozlaştırma, hem de yerleşik hayata zorla geçirme politikaları iktidar tarafından istenirse daha uygun bir zeminde gerçekleştirilebilirdi. Bu işler zorla uygulamaya konulduğu için bunların bedeli de ağır olmuştur. En çok bedeli de bu uygulamalardan dolayı vatanını terk etmek zorunda kalanlar ödemiştir.

Basmacı Hareketi Meselesi

Hokand'ın Kızıl Ordu askerleri tarafından işgali, Fergana vadisinde yeni bir milli hareketin

başlamasına neden oldu. Bu milli direniş hareketi tarihe “Basmacı Hareketi” olarak geçmiştir (Çorotegin 2000: 108). Tarihçiler olayların cereyanına icabeten bu dönemi ikiye ayırırlar; Birinci dönem 1918 yılından 1923 yılına kadarki dönem. İkinci dönem ise 1926-1935 yılları arasındır.

Sovyet yönetimi hükümet ve Komünist Partisi adına 8 Ekim 1919’da Türkistan Komisyonu kurarak acilen Türkistan’a gönderdi. Bu komisyon sahip olduğu diktatörce yetkilerle faaliyetini Ekim 1919’dan 1923 yılının ortalarına kadar özellikle Sovyet iktidarını kuvvetlendirmeye, Türkistan’ın kesin olarak Rusya’ya bağlanmasına ve Rus ile Sovyet aleyhtarı Türkistan Milli Basmacı Hareketi’ni yıkmaya sevk etti.

Genelde Fergana vadisi, özelde Calal Abad, Oş, Margelan, Andijan şehirleri Bolşevikliğe karşı başkaldırma hareketinin merkezleri olmuştur. 1918 yılının Temmuz ayında Basmacılar Hal Hoca önderliğinde Oş şehrini ele geçirmek isterler ama bunda başarılı olamazlar. 1919 yılında Fergana Özerkliği’nin geçici hükümetinin kurulduğu Alay bölgesinin Erkeştan köyünde korbaşılının⁴ kurultayı düzenlenmiştir. Hükümetin başkanı olarak hareketin tanınmış militanı Madaminbek seçilmiştir.

Milli Muhtariyet girişimlerinin birer birer Sovyetler tarafından ortadan kaldırılması Türkistan’da bağımsızlık ateşini durduramadı. Nitekim Rus ve Sovyet karşıtı çok sayıda kişi silahını alıp mücadele için dağlara çıkmıştır. Bu bağımsızlık hareketi Ruslar tarafından dünyaya önemsiz bir olay gibi Basmacılık (Basan-haydutluk edenlerin) hareketi olarak tanıtılmaya çalışıldı. Türkistan’daki bu ayaklanmanın gücünü köylüler oluşturuyordu. Daha sonra bu harekete esnaf ve sanatkârlar, din adamları ile reformistler de katılmışlardır. Boy beyleri, milli burjuvazi temsilcileri de hareketi destekliyordu. Hareket geleneksel temele dayanıyordu. Bolşevik yönetimi bakımından bir gericilik hareketi ve emperyalist güçlerin desteklediği bir ayaklanma olarak nitelenen Basmacı Hareketi Kırgızistan’da iç savaşa dönüştü. Çarlık Rusya’nın generalleri ile yerel ahalinin zengin sınıfının Kızılordu’ya karşı birleşmesi, (Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya 1953: 80) bu hareketin iç savaş görüntüsü vermesine imkân sağlamıştır.

Güney Kırgızistan’daki Basmacı Hareketi’ni Kalhoca, Madaminbek, Ergeş, Aman Palvan gibi korbaşılar yönetmiştir. Korbaşılının başkaldırma hareketi çeşitli çete faaliyetleri ile gelişmiştir. Buna karşın Fergana vadisinde bir tarım emekçilerinden oluşan ve Tarımcılar Ordusu olarak anılan bir ordu düzenlenmiştir (Aydın 2007: 63).

Fakat ayaklanmanın liderleri olmasına karşılık merkezi bir teşkilatlanmadan yoksundu. 1918 yazına kadar hareketin liderliğini Ergeş Korbaşı yaptı. Daha sonra başa geçen Şir Muhammed Beg Hacı Koşakoğlu’nun kontrolünde sekiz bölge komutanlığı kurularak teşkilat genişletilmeye çalışıldı. Milli ayaklanmayı yöneten kuvvetler Kasım 1919’a kadar Fergana’nın büyük bir kısmını kontrol altına aldılar. Sovyet idarecileri bunun karşısında önce beş kişilik bir ihtilal komitesi, daha sonra üç kişilik Fergana Cephesi kurarak Basmacıları bastırarak tedbirler almaya çalıştılar. Bu komiteler ve Kızıl Ordu başarısız olunca Fergana’da askeri idare tesis edildi. 3 Eylül 1919’da Türkistan Cephesi açtılar. Cephe komutanlığına General Mihail Frunze tayin edildi. Kendisi 22 Şubat 1920’de Taşkent’e gelerek milli ayaklanmayı bastırarak planlar yapmaya başladı.

Yeterli sayıda silah olmayışı Türkistan Türklerinin işlerini zorlaştırıyor, Kızıl Ordu karşısında ağır kayıplar veriyorlardı. Otorite eksikliğini gidermek üzere Fergana’da 24 Eylül 1919’da Mehmet Emin Beğ başkanlığında Fergana Hükümeti kuruldu. Silah yardımı için Afganistan’a ve İngilizlere elçiler gönderildi ise de bir sonuç alınamadı. Ayrıca hükümetin

⁴ Yakın çevresinde etkin olan yerel önderler. Çorotegin, Korbaşılını-halk silahlı kuvvetlerinin kumandanları olarak gösterir (T. Çorotegin, “Kırgızistan Cumhuriyeti”, *Türkler*, c. XIX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 474).

teşkiline rağmen ayaklanmayı idare eden liderler arasında birlik sağlanamamıştı. Üstelik kabilecilik ve bölgecilik de işe karıştırılınca hedefe varma yolunda mesafe kat edilemiyordu. Bunun üzerine Mehmet Emin Bey 7 Mart 1920'de, Kızıl Ordu ile barış imzalamak zorunda kaldı. Mehmet Emin 14 Mayıs tarihinde Üç Korgon kazası yakınlarında Sovyetler ile barıştırmak istediği için Hal Hoca tarafından öldürüldü (Hayıt 1986: 275).

Bütün zorluklara rağmen Basmacılar mücadelelerini devam ettiriyorlardı. Tarımcılar Ordusu Komutanı K. Monstrov 1920 yılında Basmacılar tarafına geçer ve Korbaşı Madaminbek ile Eylül ayında Oş şehrini ele geçirip Andican'ı kuşatırlar. Fakat daha sonra Kızılordu kuvvetleri tarafından dağıtılırlar. Bundan çok geçmeden K. Monstrov yakalanır, Madaminbek ise Sovyet iktidarını tanımıştır.

1920 yılında Madaminbek'in ölümünden sonra onun yerine Şermuhammed getirilir. Aynı yılın 3 Mayıs tarihinde Türkistan'daki Türk Halklarının İslam Devleti ilan edilmiştir. Bu devletin geçici hükümeti Fergana Vadisi'nin halkı arasında büyük nüfuzla sahip olmuştur. Maalesef bu geçici hükümet de belini doğrultamamıştır. Böylece Güney Kırgızistan'da başlayan başkaldırma hareketi General Frunze tarafından 1920'de kontrol altına alınmıştır (İstoriya Kirgizskoy SSR 1986: 192-204). Böylece Basmacı hareketinin ilk devresi kapanmıştır.

Sovyetlerin kollektivizasyonu uygulamaya koyduğu 1930'larda Basmacılık harekâtı tekrar canlanmıştır. 1927 yılı Haziran ayının ikinci yarısında Canı Bek Kazı (Kadı)'nın, büyük bir Basmacı birliği dağıtılmıştır. Oş'ta yapılan çatışmalarda 46 Basmacı, 3 polis ölür ve 6 kişi yaralanmıştır (Namatbayev 1989: 62). Bu Basmacı harekâtının ikinci döneminin ilk kanlı çatışmasıydı.

Aytmerek, Adıhoca ve Gaip Pansat Abdurasulov başkanlığında Basmacılar 1932 yılına kadar Güney Kırgızistan'da Sovyetlere karşı mücadelelerini sürdürmüşlerdir (Ölçekçi Ankara 2004: 138- 139). 1932 yılından sonra da Kırgızistan'ın merkezden uzak dağlı bölgelerinde Sovyet hâkimiyetini kabul etmeyerek dağlara gizlenen az sayıdaki Basmacı grupları dirençlerini sürdürmüş ama bunlar azınlık durumuna düştükleri için önemli bir etkileri kalmamıştır.

Basmacılar aslında geleneksel hayat tarzlarının korunmasını, memleketin en verimli yerlerine yerleşmiş olan Rusların kovulmasını, İslamiyet'in yaşatılmasını istiyorlardı. Onların planlı-programlı bir ideolojik çalışmaları, siyasi amaçları yoktu. Belki de bunun için bu hareket bölgede başarılı olamadı. Başarısız olmasına rağmen Basmacılık hareketi bölge halkının bağımsızlık ruhunu canlı tutması açısından önemlidir. Son yıllarda basmacılara hak ettikleri önem verilmekle birlikte, toplumun bir kısmında basmacılara olan önyargılı yaklaşım hala devam etmektedir. Bu durumun hakkını da Sovyetlerin etkili propaganda araçlarına verelim.

Sovyet Devrinde Kırgız Aydınlarına Yapılan Zulümler Meselesi

Bölşeviklerin Kırgızistan'a hakim olmasıyla beraber, halk tek parti tarafından yönetilmeye başlamıştır. 31 Ağustos 1924'te Rusya Komünist Partisi'nin Orta Asya bürosu "Partisiz toplum arasında parti tarafından çözülmemiş olan meselelerin görüşülmesinin yasaklanmasıyla ilgili" karar almıştır. Böylece milli sorunların halkın arasında görüşülmesine açıkça yasak koyulmuştur (Çorotegin 2002: 475).

Kırgızistan Özerk Cumhuriyeti'nin 1 Şubat 1926 tarihinden itibaren Rusya Federasyonu içinde yer alması, tüm ekonomik, sosyal ve kültürel konuların merkezden yani Moskova'daki yönetim tarafından seçilmesini sağlamıştır. Moskova diğer taraftan Kırgızistan'a yabancı yöneticileri atamayı hızlandırmış bu rakam 1932'lere gelindiğinde beş yüzü geçmiştir. Kırgız aydınları da buna karşı memnuniyetsizliklerini açık bir şekilde bildirmişlerdir. 12 Haziran 1925 tarihinde Moskova'ya gönderilen şikâyet mektubu ve onların faaliyetleri, Kırgız tarihinde

“Otuzcular” olarak bilinir.⁵ Ancak bu mektupta imzası bulunan Kırgız vatanseverleri “Pan İslamizm”, “Pan Türkizm” ve “Burjuva” olarak suçlanmıştır. Stalin yönetimi Kırgızistan’da milli direnişi veya dine dayalı yönetim şeklini savunabilecek kimse bırakmamıştır. Moskova’dan dikte edilen kararlar uygulanmış ve buna karşı durabilenler acımasızca cezalandırılmıştır.

Kırgızların önemli bir kısmı Komünist Partisi çatısı altında kendi milli benliklerini kazanmak ve ülkelerinin kalkınması için çalışmaya başladılar. Fakat çok geçmeden bunlar da istenmeyen adam ilan edildiler. Örneğin, Kırgız liderlerinden Komünist Parti Başkanı Abdülkerim Sıdıkoğlu 1925’te sürgüne gönderildi. 1926’da ise K. Kudaykuloğlu ve D. Bakahanoğlu gibi önderler görevden uzaklaştırıldı. 1933 yılında Cusup Abdır Rahmanov “Milliyetçilikle” suçlanmış ve Parti’den ihraç edilmiştir (Yıldırım 1996: 90-93). Kırgız yazarlarından ilk olarak “Kırmızı Profesör” derecesi alan siyasetçi Kasım Tınıstanov 4 Eylül 1939 tarihinde ‘Halk düşmanı’ ilan edilmiştir. “Pan İslamizm”, “Pan Türkizm”, “Burjuva”, “Halk düşmanı”, “Sosyal Turancı” ve “Milliyetçi” kelimeleri Kırgız halkı arasında salgın hastalık gibi dolaşıyordu ve o dönemler kimse bu hastalığa bulaşmak istemezdi.

1932-33 ve 1937-39 yılları arasında gerçekleşen tutuklamalar ve suçlamalardan sağ- salim dönen olmamıştır. “Otuzcular”ın mektubu ve “Sosyal Turan Partisi” üyesi suçlamaları Kırgızistan’da aydınlarımızın sonunu hazırlayan en büyük nedenler olmuştur. Bunun yanında siyasetçi ve aydınların birçoğunun “Sömürücü sınıflara” mensup olması sürgün ve cezalandırma için “önemli” nedenlerden biri olmuştur. Örneğin, cezalandırılmış olan insanların arasından Abdülkerim Sıdıkov, İmanaalı Aydarbekov, Cusup Abdır Rahmanov, Acıyman Şabdanov, Satbaldı Mamatov tanınmış zengin beylerin çocukları idiler. Bunların anne-baba ve akrabalarının zengin oldukları için çektikleri ceza ve mal-mülklerinin ellerinden alınarak fakir düşmeleri sonucu değiştirmiyordu. Çarlık rejiminde çalışmış olmak, eskiden medresede dini eğitim almış olmak çok büyük suç halini almıştı. Sonuç olarak Kırgızistan 1930’lu yıllarda aydınlarının önde gelenlerinin çoğunu kaybetti. Stalin döneminde hapis cezasına çarptırılan veya idam edilenler, hayat hikâyelerinden de anlaşılacağı üzere Kırgızistan Komünist Partisi içinde 1925 yılından itibaren mücadele eden ve Kırgızistan’a sosyalist milli bir devlet kimliği kazandırmaya çalışan en nitelikli ve münevver insanlardan oluşuyordu (Hüsamettin 1996: 94).

Haziran 1991 yılında Bişkek şehrinin yakınındaki Çong Taş bölgesinde eski kerpiç fabrikasının ocağında 138 kişinin cesedi bulunmuştur. Bu insanlar, 5-8 Kasım 1938 tarihinde kurşuna dizilmek suretiyle ölüme mahkûm edilmişlerdir. Onların arasında Stalin terörünün suçsuz kurbanlarından olan Kırgız milletinin meşhur insanların naaşları da bulunmuştur. Şimdi onların hepsi şanlarına yaraşır şekilde tekrar defnedilerek Ata Beyit mezarlığında yatıyorlar. 2000 yılında burada 1930’lu yıllardaki katliamın kurbanları için ithaf edilen müze-anıt kompleksi inşa edilmiştir. Tarihi bilgilere göre, XX yüzyılın 20-30’lu yıllarında ülkenin 30.000’e yakın vatandaşı çeşitli gereksiz nedenlerle hüküm giymiştir (Çorotegin 2002: 476).

Çeşitli bahaneler ile Stalin terörüne kurban giden Kırgız aydınları ve dönemin ileri gelenlerin çoğu Stalin’in vefatından sonra aklandı veya itibarları iade edildi. Fakat bu yıllarda kurban gidenlerin tamamı şimdiye kadar açığa kavuşturulmuş değil. Belki de bazıları hiçbir zaman açığa kavuşturulamayacak. Burada karalama, birbirlerini ispiyonlama, iktidara yalakalık gibi insani zaafın bunca adamın suçsuz yere öldürülmesinde en önemli etken olduğunu da

⁵ Bu mektuba Orozbekov, Yangulanov, Artıkbaev, Ubhanov, Alimbekov, Hudaybergenov, Asılbekov, Zulfibayev, Hiyazov, Çukin, Taşmatov, Arabayev, Alinov, Uralinov, Çonbaşev, Saltanayev, Kulumbayev, Derbişev, Nazarov, Şahmuratov, Bulekbayev, Tülkibayev, Aşurov, Cumagulov, Kasimov, Tülegabulov, Smanov, Çimijiyev, Sadikov, Aydarbekov ve Muratov imza atmıştır.

belirtmeliyiz. 1930'lu yıllardaki soykırımın en büyük amacı halkları mankurtlaştırmak, tek tip Sovyet insanı yaratmaktı idi. Fakat çok şükür ki bunda başarılı olamadılar.

İkinci Dünya Savaşı Meselesi

II. Dünya Savaşı, insanlığın XX. yüzyıldaki en kanlı savaşlarından biriydi. Bu savaştan Sovyetler bünyesinde bulunan Kırgızistan da kendi payını aldı. 70 sene bu savaşın Kırgızistanlılar için "Ulu Anavatan Savaşı" olduğunu anlattılar.

SSCB'ye saldıran Alman orduları Sovyetler Birliği halklarının çok zor koşullarda gerçek bir direnişi ile karşılaştılar. Kırgızlar da bu savaşa aktif şekilde katıldılar. Brest savunması Kırgız birliklerinin üstün düşman kuvvetlerine karşı bir ay kadar kahramanca direnmesi sayesinde gerçekleşmiştir. 316. Sovyet tümeninin komutanı Tümgeneral Panfilov komutasındaki Kırgız tümeni Moskova savunmasında önemli bir rol oynamıştır. Kırgız birlikleri Stalingrad savunmasında da aktif rol üstlenmiştir. Kırgızistan İkinci Dünya Savaşı'na 360 bin Kırgız vatandaşını göndermiş ve 80 binden fazla evladını da kaybetmiştir. İstatistik verileri savaş yıllarında, Kırgızistan nüfusunun %14,2 oranında kayba uğradığını göstermektedir. Bunun %7,6'sı silah altına alınanlara; %5,6'sı ise savaşla doğrudan bağlantısı olmayan alanlarda (lojistik destek, sivil savunma örgütleri v.b.) hayatını kaybedenlere aittir. Kırgızistan'ın 1941'den 1945'e kadar verdiği nüfus kaybı 319,3 bin kişiye ulaşmıştır (Batırbayeva 2004: 51). Harp endüstrisi fabrikalarında çalıştırılmak için götürülen Kırgızistanlıların sayısı 30 binden fazlaydı.

II. Dünya Savaşı sırasında, Kırgızistan'da yaşayan vatandaşların durumları zordu. Beş sene hep kıtlık içinde geçmiş, açlıktan ölenler de olmuştu. Askerlere gönderilecek gıda ve mallar bazen halktan zorla toplanırdı.

Savaş zamanında bölgelerde yer alan ve faşistlerin işgal tehlikesi altında bulunan sanayi fabrikalarının birçoğu acil bir şekilde doğuya tahliye edilmiş, Kırgızistan'a da bu sayede tahliye yapılmıştır. Bişkek, Tokmok, Aksuu arazilerine kurulan fabrikalar bunların bazılarıdır. Kırgızistan II. Dünya Savaşı'ndan bir yarar görmüşse, bu da Sovyetlerin batı bölgelerinden göçürülen fabrikalarıdır.

Bununla beraber Kafkas, Kırım ve Volga boyundan Alman, Çeçen ve Ahıska Türkleri de Orta Asya'ya sürülmüştür. Kırgızistan'a sürülen halklar arasında yukarıda adı geçen halklarla beraber az sayıda Azerbaycanlı, Kumık, Balkar ve Nogaylar da vardı.

Kırgızistanlı askerler savaş yıllarında bir sürü kahramanlıklar göstermişlerdir. Askerlerin içinden 150 bini nişan ve madalya ile ödüllendirilmiştir. 72 askere "Sovyetler Birliği Kahramanı" unvanı verilmiştir. Bunların içinde Düşönkul Şopokov, Çolponbay Tüleberdiyev, Dayır Asanov, Asanbek Otorbayev vb. vardı (Çorotegin 2002: 477).

II. Dünya Savaşının bir de ikinci yüzü vardı. Bu savaşta karşı tarafa esir düşmüş Kırgız askerleri ile ilgiliydi. Onlar Sovyetler tarafından artık düşman sayılıyordu. Savaş sona erdikten sonra bunların bazıları herşeyi göz önüne alarak geri döndüler ve hayatının geri kalan kısmını Sibiry'a'daki kamplar ve hapishanelerde geçirdiler. İkinci kısmı ise batıda (Avrupa ve Amerika) kalmayı tercih ettiler. Bunlardan Azamat Altay (Kudaybergen Kocomberdiyev) ve Tölömüş Cakıpov Amerikan Azatlık Radyosu'nun Kırgız servisinin kurucuları olmuşlardı. Demir kapının içinde veya dışarısında olsun esir düşmüş askerlerin hayatı zordu ve hayatları vatanına olan hasretle geçmiştir.

Bazen istemeden akıllara, acaba hangi vatan için savaşmıştık sorusu gelir? Rusya Federasyonu'nun her sene gövde gösterisine dönüştürdüğü 9 Mayıs askeri törenleri, bir milyon civarında Kırgız vatandaşının Rusya'da çalışıyor olması, Kırgız iktidarının Moskova'ya yakınlığı ve 70 senelik Sovyet devri II. Dünya Savaşı'nın Kırgızlar için "Ata Vatan Savaşı"

olmaya devam etmesini sağlamaktadır. Fakat II. Dünya Savaşı gerçekten bir avuç Kırgızlar için “Vatan Savaşı” mıydı? Yoksa Kırgızlar sadece devlerin savaşında kırılan karasinek miydi? Bu konuları yeniden düşünmenin zamanı gelmiştir sanırım.

SONUÇ

70 yıllık Kırgız Sovyet tarihi, başlangıcı M.Ö. dönemlere uzanan Kırgız tarihine renk kattı. Kırgız tarihinde birçok ilkler bu dönemde gerçekleşti. Kırgızlar için ileri-geriye bakarak toparlanabilme, dünyaya ayak uydurma imkânı doğdu. Bağımsız Cumhuriyet olmanın zeminleri hazırlanmış oldu. Diğer taraftan Orta Asya Türk halkları tarihlerinde ilk defa birbirlerinden uzaklaştırılarak, birbirlerine yabancı gösterilmek istendi. 70 sene boyunca Moskova'nın Ruslaştırma politikası bütün hızıyla devam etti ve bunda da başarılı oldular. Kırgızlar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti devrinde % 40'a ulaşan nüfus kaybına uğradılar. Tarihlerinde ilk defa dinsizliği yaşadılar. Kırgızlar gelenek-görenek, tarih, dil yani kültürlerinden kopartılarak kimliklerine ters yeni “Sovyet adamı” yapılmak istendi. Fakat bütün bu olumsuzluklara rağmen Kırgızlar bu dönemi az kayıpla atlatmasını bildi. Kırgızlar Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti dönemini açık yüreklilik ile tartışmaya devam etmeli ve ondan gelecek adına dersler çıkarmalıdır.

KAYNAKÇA

- ASKAR, Akayev (2002), "Kırgızistan: Geçmişte, Bugün ve Gelecekte", *Türkler*, c. XIX, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 451- 453.
- BATIRBAYEVA, D. Şayır (2004), "Kırgızistan Kırsal Nüfusunun II. Dünya Savaşı Döneminde Uğradığı Kayıplar", *Mudafaa-i Hukuk*, Haziran s. 51-54.
- ÇOROTEGİN, Tınçtkbek (2000), KIYAZ Moldokasimov, *Kırgızdardın Cana Kırgızstandın Kıskaçça Tarihi*, Bişkek.
- ÇOROTEGİN, Tınçtkbek (2002), "Kırgızistan Cumhuriyeti", *Türkler*, c. XIX, Ankara: Yeni Türkiye Yay. s. 454- 484.
- DJAMGERÇİNOV, B. D. (1981), *İstoriya Kırgızskoy SSR*, Frunze: Mektep Yay.
- FADEYEV, A., ÇERMİNSKİ, E., GOLİKOV, G. (1996), *Sovyetler Birliğinde Sosyalizmin Kuruluşu*, Çev. Şerif Hulusi, İstanbul: Payel Yay.
- GÜNGÖR, E. (2013), *Bozkırda Bir Ceditçi Kırgızistan'ın Rehberi Moldoke İşenaali Arabayev*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- HAYIT, Baymirza (1995), *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- HAYIT, Baymirza (1986), *Türkistan'da Basmacılık (Milli Mücadele) Tarihinin Ana Hatları*, Türk Tarihi I, İstanbul.
- İDİL, Aydın (2007), *Yerel Kaynaklara Göre Özet Kırgızistan Tarihi*, Bişkek: Mega Media Yayınları.
- "İstoriçeskiy Oçerk, Kırgızskaya Sovetskaya Sotsialistiçeskaya Respublika", 1953 *Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya*, Tom 23, Vtoroe İzdanie, Moskva; s. 75- 83.
- İstoriya Kırgızskoy SSR* (1986), c. II-III, Frunze.
- ÖLÇEKÇİ, Tamara (2004), *Kırgızların Birinci ve İkinci Dünya Savaşları Arasında Sosyo-Kültürel Durumları*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 399 y.
- YILDIRIM, Hüsamettin (1996), *Kırgızistan'ın Sosyo-Kültürel Yapısı: (XX. Yüzyıl)*, Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 238 y.